

MESNEVÎDE HZ. İBRÂHÎM İLE İLGİLİ KISSALARIN TASAVVUFÎ YORUMU

Prof. Dr. Dilaver GÜRER*

1- HZ. İBRÂHÎM'İN VASIFLARI

Mevlânâ öncelikle İbrâhîm peygamberin samîmiyetine, ihlâsına dikkat çeker. Aslında bu onun “halîl” sıfatıyla doğrudan alâkalıdır. Onun yalvarışındaki, inanışındaki hâlislik sebebiyle güç olan, olmasına imkân bulunmayan işler mümkün olur, kolaylaşır gider.¹ Ona kum un olur; buğdaya ihtiyacı kalmaz onun.² Her solukta artıp duran Kâbe'nin yüceliği de onun ihlâsındandır.³ O öyle bir yol kılavuzudur ki, onu merdiven edinen kimse uçmaksızın göğe ağar. O yücelere ulaşma yolunda, düşmanı olan Nemrud'a bile kılavuzluk etmeye hazırdır.⁴ Fakat Nemrudlar, Âzerler onunla düşüp-kalkamazlar, onun kıymetini idrak edemezler.⁵

Garibin gönlünü alan, hatırını hoş eden o Halîl'in kapısı konuğu ağırlamak için boyuna açıktır. Onun kapısı kâfire de, mü'mine de, güvenilir kimseye de, hâin tînetlilere de açıktı. O bütün konuklara güler yüz gösterirdi.⁶ Bunun yanında kendi içinde, Rabbi ile başbaşa kaldığında çok fazla gözyaşı döküp, Cenâb-ı Hak tarafından “evvâh/çok âh çeken”⁷ sıfatı verilecek kadar kırık bir kalbe sâhipti.⁸ Buna karşılık o îmânı uğrunda ölümü göze alacak kadar cesur bir yüreğe sâhipti. O ölümden kaçmadı, ateşe atılmayı tereddütsüz göze almıştı.⁹

İbrâhîm peygamber öyle bir cana sâhipti ki, o canın ışığıyla ateşin içinde cennet olduğunu görürdü.¹⁰ Dolayısıyla, ona uyan kimse İsmâîl gibi olmalıdır. Onu kurban etse de baş çekmemelidir.¹¹ Bedeni İsmâîl'e, canı da İbrâhîm'e benzeten Mevlânâ, öyle bir can ulu bir bedene tek bir getirince, o bedeninin şehvetlerden, hırslardan kurtulacağını belirterek¹² kurban hâdisesinde İsmâîl'in kazancına ve İbrâhîmler bulunduğu onlara teslim olmanın önemine dikkat çeker. İbrâhîm'e tâbi olanlar onun gibi, sahte ilahları terkederler ve “ben batanları sevmem”¹³ diyerek her şeyden vazgeçerler, yüceliklere ulaşırlar. Hattâ onlar yedinci kat göğü bile aşarlar.¹⁴

Muhâtaplarına “kılavuz olmadıkça bu ovada yola düşme; Halîl gibi “ben batanları sevmem” de;¹⁵ yürü, Halîl gibi aslına var. Yıldızdan, gökkubbeden vazgeç”¹⁶ diye nasîhatta bulunan Mevlânâ, bir solukta azalıp eksilen, bir solukta olgunlaşıp kemâle erenin Halîl'in mâbudu olamayacağını, onun ancak batıp gidiveren bir şey olabileceğini¹⁷ söyler ve mağaradan çıkar çıkmaz Rabbini tanıyan Halîl gibi kimselerin

* S.Ü. İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı Öğretim Üyesi; dilgurur@hotmail.com

¹ *Mesnevî*, II/73^b, by. 1644, (II/242).

² *Mesnevî*, VI/311^b, by. 3722, (VI/547).

³ *Mesnevî*, IV/176^b, by. 1138, (IV/171).

⁴ *Mesnevî*, VI/316^b, by. 4138-4139, (VI/614).

⁵ *Mesnevî*, VI/294^b, by. 2129, (VI/323).

⁶ *Mesnevî*, V/258^b, (konu başlığı), (V/550).

⁷ *Tevbe*, 9/114 (muhabbâk ki, İbrâhîm çok âh eden, yumuşak huylu birisi idi) âyetine atf vardır.

⁸ *Mesnevî*, VI/280^b, by. 887, (VI/151).

⁹ *Mesnevî*, VI/290^a, by. 1741, (VI/268).

¹⁰ *Mesnevî*, II/72^b, by. 1557 (II/235).

¹¹ *Mesnevî*, VI/325^a, by. 4894, (VI/733). Bu beyitten anlaşıldığına göre Mevlânâ kurban edilen oğulun İsmâîl olduğu görülmüştür.

¹² *Mesnevî*, III/127^a, by. 2146-2147, (III/242-243).

¹³ *En'âm*, 6/76 (Dedi ki: Ben batanları sevmem) âyetine atf vardır.

¹⁴ *Mesnevî*, II/72^b, by. 1559, (II/235).

¹⁵ *Mesnevî*, I/13^a, by. 429, (I/138).

¹⁶ *Mesnevî*, (VI/748, by. 45, Sultan Veled tamlaması).

¹⁷ *Mesnevî*, III/118^a, by. 1430, (III/182).

azlığından/yokluğundan şikâyet eder. Üstelik hiçbir şeyi olmadığı halde, kendinde varlık görenlere kızarak, onlara Hz. İbrâhîm'in batanlara, sahte ilahlara öfkelendiği gibi öfkelenmek gerektiği üzerinde durur.¹

2- VEHİM: HZ. İBRÂHÎM'İ BİLE ALDATAN DUYGU

Mevlânâ, İbrâhîm peygamberin yıldıza, aya ve güneşe bakıp "Bu benim rabbim!" demesininin, vehmin insanı nasıl aldatılabileceğinin unutulmaz bir misâli olduğunu şu beyitlerde dile getirir:

"Bu nakışlar, bu hayal sûretleri dağ gibi Halîl'e bile zarar verdi. Cömert İbrâhîm bile vehim âlemine düşünce "Bu, benim rabbim!" dedi.

Te'vil incisini delen (o zat) bile yıldızı görünce görünce böyle dedi, işte.

Gözleri bağlayan vehim ve hayal (âlemi) öyle bir dağ gibi yerinden oynattı.

O bile "Bu benim rabbim!" derse, artık, eşeğin hâli nice olur?!

Dağlar gibi akıllar bile vehim denizinde hayal girdâbına garkolur, gider..."

İşte bu sebeple, kötülük tûfanları dağları aştuğında Nûh'un gemisine binmekten başka kurtuluş yoktur. Gerçek kurtuluşa ancak tam inanmış gönül erleri ulaşabilir. Kişi Ömer'in ışığına dayanmadıkça kaşının eğilmiş kılı dahi ona yolunu şaşırtabilir.²

3- HZ. İBRÂHÎM'İN ATEŞİ: ATEŞ SÛRETİNDE SU!

"Ben Firavun değilim ki, Nil'e dönüp gideyim... Halîl gibi ateşe gidiyorum ben.. Ateş değil, arı-duru su; öbürüyse su görünen, hileli bir ateş..."³ diyerek, kendini Hz. İbrâhîm ile özdeşleştiren Mevlânâ onun atıldığı ateşin görüntüsünün insanı aldatmaması gerektiğine dikkat çeker. "Halîl gibi akli başında bir ersen, ateş suyundur senin; sen de pervânesin"⁴ der.

Ateş inançlı kimselere, Hakk'ın güzîde dostlarına dış geçiremez, onları ısıramaz.⁵ İnsan, Hak eri olunca, ateş, Hakk'ın seçkin kullarını beslediği, onları içinde yetiştirdiği⁶ bir gül bahçesi oluverir.⁷ Fakat bu ateşin içine herkes atlayamaz. Bu ateşe atılmak ancak put kıranların kândır. Ona atılmak için önce İbrâhîm olmak gerekir.⁸

Halîllere gül olan, reyhan olan ateşten Nemrudlar korkmalıdır. Çünkü böylesi bir ateş onlar ve tâbileri için ölümdür, derttir.⁹ Ateş "Halîl"i yakmaz. Çünkü o can ve akıl mesâbesindedir. Akıl ve cana ateş nasıl ulaşır?! Nemrud ve tâbileri ise asıl ateşten korkması gerekenlerdir. Çünkü onlar nefis mesâbesindedir; ateş nefsi yakar, kül eder...¹⁰ Onlar ateşe düştüklerinde su da onlara fayda vermeyecektir. Zîrâ onlar şehvet ateşine kapılmışlardır. Şehvet ateşi suyla yatışmaz ki... Şehvet ateşinde cehennem huyu vardır. Onun çâresi din ışığıdır. Onu ancak mü'minin nûru söndürür.¹¹ Onun üzerine İbrâhîm'in nûrunu tutmak gerekir. Nemrud'a benzeyen nefsin ateşinden, ödağacına benzeyen nefsin kurtulmasının çâresi ancak budur...¹²

Şüphesiz ki, Hakk'ın her işinde bir hikmet gizlidir. Kaldı ki, bu işler peygamberler gibi seçkin insanların başına gelirse böylesi olaylar hikmet ile dolu doludur. İbrâhîm peygamberin ateşe atılmasının

¹ *Mesnevî*, II/63^a, by. 565, (II/114).

² *Mesnevî*, V/245^b, by. 2650-2659, (V/406).

³ *Mesnevî*, V/217^b, by. 453-454, (V/80).

⁴ *Mesnevî*, V/217^b, by. 438, (V/79).

⁵ *Mesnevî*, I/17^b, by. 866, (I/216).

⁶ *Mesnevî*, I/14^b, by. 551, (I/148).

⁷ *Mesnevî*, III/129^a, by. 2343, (III/259).

⁸ *Mesnevî*, I/25^b, by. 1615, (I/333).

⁹ *Mesnevî*, VI/318^b, by. 4302, (VI/639).

¹⁰ *Mesnevî*, II/91^b, by. 3314-3315, (II/448).

¹¹ "Kıyâmet günü cehennem mü'mine der ki: Ey mü'min çabuk geç! Zîrâ, nûrun ateşini söndürüyor" hadisine atıf vardır. (Hadis ve yorumu için bk.: el-Münâvî, Abdurraûf, *Feyzu'l-kadîr şerhu'l-Câii's-sagîr*, Beyrut-1972, ikinci baskı, III/265-266.)

¹² *Mesnevî*, I/49^a, by. 3712-3715, (I/598).

da pek çok hikmeti vardır. Mevlânâ bu İbrâhîm peygamberin ateşe atılmasındaki hikmetlerden bir kısmına “Cibrîl’in Halîl’e “Bir hâcetin var mı?” Diye Sorması, Onun da “Var, Ama Senden Değil” Diye Cevap Vermesi” konu başlığı altındaki şu beyitlerinde temas eder:

“Ben vaktin Halîliyim, o ise Cebrâîl; belâya karşı onu delil istemem.

O Cibrîl’den de (mi) edep öğrenmedi ki, o, Halîl’e bir dileği olup olmadığını sormuştu?

Bir dileğin var mı? demişti; sana yardım edeyim. Yoksa tez elden, hemencecik gideyim.

İbrâhîm: “Hayır” dedi. Sen aradan çekil. (Aranan şahsı bulup) görüştükten sonra vâsita aracı kişi zahmet olur.

Her peygamber bu dünyâ için bir râbitadır; mü’minlere O’ndan bir vâsıttır.

Her gönül gizli vahyi duysaydı, düyâda harf ve ses olur muydu?!

...

Ey yâr-i gâr! Bu (mânâyı anlamaya) vâsita olan harfler ulu kişiler için birer dikendir.

Demekki, saf bir rûhun tortulardan kurtulması için, onun bir çok belâ ve musîbet çekerek hakîkate vukuf peydâ etmesi gerekir.

Lâkin, bu sadâdan kimisi sağır kalmış, kimisi sâfî ve yüce olmuştur.

Bu belâ Nil suyu gibidir. Saîdlere sudur; eşkiyâya ise kandır...¹

Burada tasavvufun, bâzı kişiler tarafından anlamsızca tenkit edilen bir yönüne değinmek istiyoruz. Yukarıda Hz. İbrâhîm ateşe atılmış iken kendisine Cebrâîl gelmekte ve bir dileği olup olmadığını sormaktadır. O da Cebrâîl’in aradan çekilmesini, bir dileği olursa onu Rabb’inden doğrudan isteyeceğini belirtmektedir. Yûnus Emre’ye atfedilen bir dörtlükte:

“Cennet, cennet dedikleri,

Bir ev ile bir kaç hûri... .

İsteyene ver onları;

Bana seni gerek, seni!... .”

Denmektedir ve gerek bu dizeler ve gerekse diğer sûflerin buna benzer ifâdeleri, eskiden olduğu gibi, günümüzde de tasavvuf karşıtları veyâ “tasavvufu anlayamayanlar” tarafından eleştiri konusu yapılmaktadır.² Oysa bize göre Hz. İbrâhîm’in tutumu ile Yûnus Emre’nin tutumu aynıdır. Burada ne Cebrâîl’i küçümseme, ne de cennet nîmetini hafife alma vardır. Bize göre burada esas olan Allâhü Teâlâ’yı her şeye tercih etmektir. Mevlânâ da yukarıdaki ifâdelerinde bu tutumu Hz. İbrâhîm vâsıtasıyla dile getirmekte ve tavsiye etmektedir.

4- KESİLEN DÖRT KUŞ: NEFSİN DÖRT KÖTÜ HUYU

İbrâhîm peygamberin, Allâh’ın ölüyü nasıl dirilttiğini öğrenmesi için kestigi dört kuşun cinsi ilgili âyetin tefsirlerinde konu edilmiştir. Bâzı müfessirlere göre dört kuşun cinsi, niçin dört olduğu gibi hususlar isrâîliyyât olup, bunların hiçbir faydası yoktur. Bu hususlarla ilgilenmek en azından, abesle iştigaldir ve “gaybı taşlamak”tan başka bir şey değildir.³ Buna karşılık âyette belirtilen bu dört kuşun nefsin dört kötü huyunu temsil ettiğini, buradan hareketle bu huyların terkedilmesi gerektiğini, ebedî saâdete bu şekilde ulaşılacağını söyleyen müfessirler de vardır.⁴

“Dört Kuş Al ve Onları Yanında Topla”⁵ Âyetinin Tefsîri”

¹ *Mesnevî*, IV/197b, by. 2974-2987, (IV/417-418).

² Bk.: Cebecioğlu, Ethem, “Alandışı/Layman’lerin Tasavvufu Anlayamamalarının Bâzı Nedenleri Üzerine” *İslâm Dergisi*, İstanbul-1997, yıl 1997, Haziran sayısı, s. 57.

³ Bk.: Aydemir, *Tefsîr’de İsrâîliyyât*, s. 295, 303.

⁴ Güllüce, a.g.e., s. 223, 232-233.

⁵ Bakara, 2/260.

Bir takım müellifler bu kuşların cinsi konusunda laf etmenin zaman ve emek isrâfı olduğunu söyleye dursunlar, bu kuşların gerek adedi, gerekse özellikleri seyr u sülûk açısından tasavvufî eserlere güzel bir malzeme teşkil etmiş, tasavvufî terbiye açısından İbrâhim peygamberin kestiği kuşların cinsi ve onların temsil ettiği nefsin kötü huylarının açıklanmasına önem vermişlerdir. Bu konuyu en güzel şekilde kullanan ve işleyenlerden birisi de şüphesiz, Mevlânâ olmuştur. O *Mesnevî*'de bu âyetin tefsîrini ve bu dört kuşun nefsin hangi sıfatlarını temsil ettiğini uzun uzun izah eder:

Evvelâ belirtmemiz gerekir ki, H. Güllüce'nin de değindiği üzere,¹ Mevlânâ, cesetlerin dirilmesi hakkında olan bu âyeti ruhların mânen dirilmesi şeklinde anlar ve bunun işânî tefsîrini yapar. Ona göre, “Yüce Allâh'ın kurbîyetinden uzaklaşarak, bu maddî ve süflî âleme inen ruhlara maddî ve süflî vasıflar ârız olmuş, ruhlar önceki saflık ve özelliklerini kaybetmişlerdir. Ruhların önceden olduğu gibi saf ve mânen diri olmaları için, kendilerine galebe gelmeye çalışan bu süflî ârızlardan kurtulmaları, yâni onları yok etmeleri gerekmektedir. Bu ârız olan vasıfların en zararlıları ise, âyette, kesilmesi bildirilen ve horoz, karga, tavus ve kazın temsil ettiği, şehvet, çok yaşamak arzusu, kibir ve hırs huylarıdır.” Mevlânâ'ya göre insandaki bu dört vasıf onun aklını kullanmasına engel olan, onda akli yok eden birer çarımh mesâbesindedir.² Bu huylara terketmeye son derece önem veren Mevlânâ bu âyetin şerhi sadedinde konuyu *Mesnevî*'nin beşinci cildinin hemen başından başlayarak, arada pek çok değişik hikâyeler anlatmak ve değişik konulara temas etmek sûretiyle de altıncı cildin başlarına kadar anlatır. Âyetin tefsîri sadedinde Mevlânâ der ki:

“Ey güneş akıllı! Sen vaktin Halîl'isin. Bu yol kesen dört kuşu kes.

Çünkü bunların her biri, akıllıların akıl gözünü karga gibi oyar çıkarır.

Bedenin dört huyu halîl'in dört kuşu gibidir. Bu kuşlar kesilse cana yol açılır.

Ey Halîl! İyi ve kötünün kurtulması için onların başını kes ki, ayaklar bağdan kurtulsun.

Tüm sensin, onların hepsi de senin parçalarıdır. Çöz ki, onların ayakları senin ayağındır.

Âlem senin yüzünden can yurdu kesilir. Bir atlı yüzlerce orduya arka olur.

Çünkü şu beden dört huyun durağı olmuştur; onların adları fitne çıkaran dört kuştur.

Halkı ebedî olarak ihyâ etmek istersen, bu kötü dört kuşun başlarını kes... .

Sonra da onları başka bir sûretle dirilt ki, artık onlardan bir zarar gelmesin.

Mânen yol kesen dört kuş halkın gönlünü yurt edinmiştir.

Mâdem ki, bütün gönül ülkelerinin sultânı sensin, o halde bu devirde Hakk'ın halifesi sensin.

Bu diri dört kuşun kafalarını kes de fânî halk sermedileşsin, ebedileşsin.

Kaz, tavus, karga ve horoz... Bunlar nefislerdeki dört huyun misâlidirler.

Kaz hırstır, horoz şehvet... Makam tâvûs gibidir, karga ise (tûl-i) emel...”³

Şârihler, 41. beyitte “Hakk'ın halifesi” sıfatıyla anılan kişinin Çelebi Hüsâmeddîn olduğunu belirtirler. Bu da bu kötü huyları terketmenin ne kadar zor bir faaliyet olduğunu, bunun ancak kâmil kimselerin yardımıyla başarılabilceğine işâret etmektedir. Başka bir deyişle rûha hâpishâne olan bedenin kötü huylarından rûhun kuvvetlerini kurtarmak oldukça meşakkatli bir faaliyeti gerektirir. Bu dört kuşun kafalarının bir an önce, ehil kimseler tarafından kopararak, rûhu hürriyetine kavuşturup, beden ülkesine mânevîyatı hâkim kılmak gerektiğini, ebedî mutluluğa ancak bu şekilde ulaşılabilceğini, tasavvufî bir ifâdeyle tezkiye-i nefis ve tasfiye-i kalbin bu şekilde gerçekleşebileceğini, “ölmeden evvel ölüünüz”⁴ sırrına bu şekilde erişilebileceğini vurgulayan Mevlânâ, bu dört kuşun vasıflarını ve tasavvufî terminolojide onların ifâde ettikleri anlamları da yine kendisi uzun uzun anlatır. Şimdi de sırasıyla kazın, tavusun, karganın ve horozun özelliklerini görelim:

a) Kaz: Hırs

¹ Güllüce, a.g.e., s. 223-224.

² *Mesnevî*, V/212^b, by. 30, (V/12).

³ *Mesnevî*, V/212^b, by. 31-44, (V/15-16).

⁴ Bk.: el-Adlûnî, a.g.e., II/260.

Mevlânâ, kazın derviştreki/insandaki hırs huyunu temsil ettiğini belirterek bunu şu dizeleriyle açıklar:
 “Kaz ki, hırstır; kuru, yaş ne bulursa yeri kazıp gömer.
 O boğaz bir an bile boş durmaz. “Yeyin” buyruğundan başka bir şey işitmez.
 Sanki bir yağmacıdır; bulunduğu evi kazar, kursağını doldurur.
 İster nohut, ister inci.. ne bulursa iyi, kötü demeksizin dağarcığına tıkar.
 Başka bir yağmacı gelip de ortak olmasın, diye, yaş ve kuru ne bulursa dağarcığına tıkıştırır.
 Vakit dar, fırsat ise her zaman ele geçmez.. O da bu korku içinde ne bulursa tez tez koltuğuna doldurur.

Karşısına bir başka tamahkârı getirmeyeceği husûsunda Sultânına da îtimâdi yoktur onun...
 Oysa mü'min, o hayat bahşedene îtimad içindedir; rızkını yavaş yavaş, sükûnetle toplar.
 Çünkü şeytan onu (kazı) yoksulluğa korkutup, sabır beygirini yaralayıp öldürür.
 Şeytanın seni çetin bir yoksullukla tehdit edip korkuttuğunu Kur'ân'da gör.¹
 Pis korkuyla sen de yeyip içmede, kazançta aceeye düşersin de, mürüvetsiz, teennîsiz ve sevapsız kalırsın.

Zararı yok... “Kâfir yedi karınla yer.”² Onun canı ve gönlü zayıftır; kara göbeği ise büyük mü, büyük...³

Bu ve arada zikretmediğimiz beyitlerde Mevlânâ kazın, dolayısıyla dünyâya düşkün insanların hırsından ve hırsın getirdiği tevekkülsüzlükten, îtimatsızlıktan, acelecilikten bahseder ki, bu sıfatlar mü'minin sıfatlarından değildir. Mü'min ise Rabbine güvenir. Onu rezzâk olarak kabul eder. İşlerini aceleyle değil, teennî ile yapar; zîrâ acele etmek şeytandan, teennî ise Rahmân'dandır.⁴

b) Tavus: Makam Düşkünlüğü

Mevlânâ tavus kuşunun nefsin kötü sıfatlarından makam düşkünlüğünü sembolize ettiğini “**Tavus Kuşunun Huyu ve İbrâhîm'in^(as) Onu Kesmesinin Sebebi**” başlığı altında işler:

“Şimdi nam ve şöhret için cilveler dökten iki renkli tavusa geldik.
 Onun gayreti, neticesinden ve faydasından habersiz, halkı hayırla ve şerle avlamaktır.
 Tuzak gibi, farkında olmaksızın av tutar. Tuzak av tutmaktan maksadın ne olduğunu bilir mi?!...
 Tuzağın bu yakalamaktan ne faydası, ne de zararı var. Ben de onun bu beyhûde yakalamasına şaşarım ya!...

Birâder! Sen de dostları artırdın, iki yüz güzelle dost oldun, sonra onları yine terkettin.
 Doğduğun günden beri muhabbet tuzağı ile halkı avlamak, işin gücün olmuştu.
 Bu avlamaktan, bu kalabalıktan, bu baş olma sevdâsından vazgeç.Hiç bunlarla birşey öğretildin, bir şey elde ettin mi?!

...
 Gece gelip çatar, seninse tuzağında av yok...Tuzağın sana ancak bir bağ, bir baş ağrısı...
 Demek ki, sen kendini tuzağa düşürdün; çünkü hapse düştün, maksada erişemedin, mahrum kaldın.
 Hiç âlemde bizim gibi, kendi kendini avlayan tuzak sâhibi birisi olur mu?!
 Halkı avlamak domuz avlamaya benzer ki, zahmeti ve tehlikesi çoktur, etinden bir lokma yemek de haramdır.

Avlamaya değer şey ancak aşktır... Fakat o herkesin tuzağına nasıl düşer?!

¹ Bakara, 2/268 (Şeytan sizi fakirlikle korkutur...) âyetine atıf vardır.

² İbn Mâce, Et'ime/3; Dârimî, Et'ime/13; İmam Mâlik, *Muvatta'*, Sıfatü'n-Nebî/9-10. Mevlânâ sonraki bölümde bu hadisin şerhini uzun uzun anlatır.

³ *Mesnevî*, V/213^a, by. 46-63, (V/16-18).

⁴ Tirmizî, *Birr*/65.

Meğer ki, sen gidesin de av olası on, kendi tuzağını bırakıp onun tuzağına düşesin.

...

Dünyâda tersine çakılmış nallar vardır; tâcın tahtın kölesi olmuş kişilere “pâdişah” lakabının verildiğini duyarsın.

Boğazında ipler var, kendi darağacının tâcidir da önünde “işte tâcdânımız, pâdişâhımız!” diyenler var!

Dışı kâfir mezarı gibi süslü... İçinde ise Yüce ve Azîz olan Hüdâ'nın kahrı ile dolu...

Senin de zavallı tabîatın gösterişli kireçle sıvanmış; lâkin mumdan hurma gibi, yaprağın ve meyven yok.”¹

Tavus kuşunun gösterişini halkı avlamak, onların dikkatlerini toplamak maksadıyla hünerli bir şekilde kullanımının beyhûde, dünyâlık, geçici bir heves olduğunu anlatan Mevlânâ, bunların yerine gerçek güzelliğe ulaştırılan aşkı tavsiye eder. Aynı zamanda son beyitte de sahte şeyhlere, müşid-i kâmil, insân-ı kâmil olmadığı halde insanlara rehberlik taslayanlara dikkat çekerek, böylesi kimselerin topluma bir fayda sağlamayacağını bu vesile ile dile getirir. İbrâhîm peygamberin tavus kuşunu kesmesinin sebebi de budur. Kendini beğenme, kibirlenme, dış süse önem verip gönül güzelliğini ihmal etmek kadar aptallık yoktur. Kaldı ki, insan dış görünüşe aldanmamalıdır. Tavusun süslü kanadının, kuyruğunun yanında, çirkin ayaklarını da görmelidir.²

Tavus kuşunun güzelliği kendisi için de bir can tehlikesidir. Bunu Mevlânâ, kendi gagasıyla kendi tüylerini yolup atan, kendi bedenini tüysüz, çirkin bir hâle getiren bir tavus kuşunun hikâyesini aktararak anlatır.³ Aslında onun bu hareketi kendisine büyük acı vermektedir, ama can güvenliği için, canını, avcılarının güzel tüylerinden dolayı ona attıkları oklardan koruması için buna mecburdur. Aslında kendisine aldanılan hüner, fikirler de tavus kuşunun güzel kanadı gibi sâhibinin can düşmanıdır. Bu sebeple insan nefs-i emmâreden, nefs-i levvâmeden kurtulmak, nefs-i mutmainneye ulaşmak için nefsinin tezkiye, kalbini tasfiye etmenin yollarını sabırla öğrenmelidir.

Kazın hırsı ile tavusun kibirlenmesini karşılaştıracak olursak, tavusun kibirinin zararının kazın hırsından “elli” kat fazla olduğunu görürüz. Meselâ şehvet hırsı yılan, mevki hırsı ise ejderha gibidir. Kazın hırsı boğaz ve cinsel şehvetten kaynaklanır. Fakat riyâset hırsında bundan kat kat fazlası vardır. Mevki sâhibi ilâhlık idiâsına kalkışır, Hakk’a müşriklik etmeye yeltenir. Bu tıpkı Âdem peygamber ile İblîs’in durumuna benzer. Hz. Âdem mîdesine düşkünlük sebebiyle sürçtü. Oysa İblîs’in hatâsı kibirden ve kendini beğenmişlikten idi. Hz. Âdem istiğfar ile suçundan kurtuldu, fakat şeytan kurtulamadı. Her ne kadar boğaza ve şehvete düşkünlük de kötüdür ama mevki hırsı çok daha vahimdir. Riyâset dâvâsında bulunan iki kişiye koca dünyâ dar gelir. Biri öbürünün yeryüzünde olmasını istemez. Hattâ böyle insanlar babalarını, evlatlarını dahi hırslarına kurban etmekten çekinmezler. “Saltanat kırsıdır” denir. O dâvânın korkusu akrabâ ile alâkayı kestirir. Oğlu yoktur onun. Ateş gibi neye ulaşsa yok eder. Bir şey bulamazsa kendini yakar. Ondaki tamâmiyle kurtulmak gerekir. Bunun için her sabah fakr eğitimi yapmak lâzımdır. “Kibriyâ, Hakk’ın örtüsüdür”⁴; onunla örtünmeye kalkışan kişi mutlak ziyâna uğrar. Taç Hakk’ındır, hizmet kemeri ise kullara hastır. Kul haddini aşarsa vah hâline!... Bu tâvûsî kanat (makam) bir fitne, bir imtihandır. Onunla ilâhlığa kalkışmak kişiyi ateşe düşürür...⁵

c) Karga: Tûl-i Emel

Mevlânâ, “tûl-i emellere düşer, ölümsüzlüğü ya da uzunca bir ömür sürmeyi arzular”⁶ diye târif ettiği karganın vasıflarını “**Halil İbrâhîm’in^(as) Kargayı Öldürmesi ve Bunun Müridde Bulunan Kötü ve Helak Edici Sıfatlardan Hangisinin Giderilmesine İşâret Olduğu**” başlığı altında anlatır:

“Bu sözün sonu ve bitip tükeneyeceği yok... Ey Hakk’ın Halil’i! Kargayı Niçin öldürdün?”

Fermandan dolayı idi (değil mi?) Peki, femânın hikmeti neydi? Onun sırlarından bir parçasını olsun

¹ *Mesnevî*, V/217^a, by. 395-419, (V/69-71).

² *Mesnevî*, V/218^a, by. 498, (V/93).

³ Bk.: *Mesnevî*, VI/276^a-278^a, by. 536-671, (VI/100-113).

⁴ Bk.: İbn Mâce, Zühhd/16; Ebû Dâvûd, Libâs/29.

⁵ *Mesnevî*, V/276^a, by. 517-535, (V/95).

⁶ *Mesnevî*, V/270^b, by. 45, (V/16).

açmak gerekir:¹

Kara karganın “gak gak” diye bağırması bedeniyle dâimî bir ömür sürmek istemesidir.

İblîs gibi. O da pak ve tek olan Hüdâ’dan kıyâmete kadar beden ömrünü sürmeyi dilemişti.

“Kıyâmete kadar bana ömür ver”² demişti. Keşke “Rabbimiz, tevbe ettik” dese idi.

Tevbesiz ömür can çekişmeden başka bir şey değildir. Allah’tan gâfil yaşamak ise ölümün ta kendisidir.

Hak ile olunca ölüm de güzeldir, hayat da.. Fakat Hak olmaksızın âb-ı hayat bile ateştir.

...

Hoş ömür kurb-i ilâhîde can beslemektir. Karganın ömrü ise pislik yemek içindir.

“Daha fazla ömür ver ki, daha fazla yiyeyim. Bana daha çok ver ki, yaratılışım pistir benim..”

O kokmuş ağızlı pislik yeyici olmasaydı, “beni karga huyundan kurtar!” derdi.”³

İbrâhîm peygamberin kargayı kesmesinin sebebi, karganın uzun ömürlü olmasına rağmen, dünyâda yaşamaktan bir türlü bıkmaması, ebedî olan âhîret yurduna hazırlanmaması ve bu hareketi ile de şeytana benzemesidir. O tamah ve boş arzuların sonsuzluğunun ve Hak’tan gaflet içerisinde yaşamının remzidir. Bu kötü huy her insanın tabiatında var olan bir durumdur. Dolayısıyla mürid bu huyunu görmeli, dünyânın geçici olduğunu bilmeli, daha dünyâda iken Hakk’a kurbîyet kesbederek, onun hoşnutluğunu kazanmalı, her şeyden önce dünyânın geçici olduğunu, buranın sâdece bir imtihan yeri olduğunu anlamalı ve hayâtına ona göre yön vermelidir.

d) Horoz: Şehvet Düşkünü

Horoz’u şehvetine düşkün kimselerin sembolü olarak kullanan Mevlânâ onun özelliklerini de “**Halîl İbrâhîm’in^(as) Horozu Kesmesinin Müriddeki Kötü ve Öldürücü Sıfatlardan Hangisinin Kahredilip Giderilmesine İşâret Olduğu**” başlığı altında işler:

“Horoz şehvetlidir, şehvete pek düşkündür. O zehirli, o kötü şarapla sarhoştur.

Eğer şehvet neslin devâmı için olmasaydı, Hz. Âdem ondan utandığı için kendini hadım ederdi.

Rezzâk-ı âlem’e, mel’ûn şeytan demişti ki: “Şu avı (halkı) avlayabilmem için senden büyük bir tuzak isterim.”

Hak ona altın, gümüş, at, araba gösterdi ve “halkı bunlarla avlayabilirsin” dedi.

İblîs teşekkür etti, fakat suratını da ekşitti, sıkılmış turunc gibi dudaklarını sarkıttı.

Sonra Cenâb-ı Hak o geberesiceye hoş mâdenlerden altın ve mücevherâtı armağan etti.

...

Allah, erkeklerin aklını ve sabrını alan kadın güzelliğini verince şeytan;

Parmaklarını sıkırdatarak oynamaya başladı. “Onu ver, onu” dedi, “şimdi murâdına eriştim.”

O aklı fikri baştan alan, insanı bî-karar bırakan mahmur gözleri görünce;

O dilberlerin yanaklarındaki âşıkların kalbini çörekotu gibi yakan güzelliği...

O yüzü, o beni, o kaşları, akik gibi dudakları... İnce bir perde gerisinden Hak sanki yüz gösteriyor!..

Şeytan o nazı, o edâyı, o işveyi, o cilveyi görünce Hak incebir perde gerisinden hak tecelli ediyor sandı ve yeriden fırladı (sevincinden oyamaya başladı).”⁴

Dolayısıyla, şehvet şeytanın en büyük tuzağı kabul edilebilir. Şeytan onunla en gizli tuzaklarını kurar. Şehvetin sembolü ise horozdur. O bir yandan yem yerken, bir yandan da şehveti düşünür. Şehvet düşkününün basireti kapalıdır. Netîceyi düşünemez. Bu yüzden de başına her türlü belâ gelebilir. Mürid

¹ Bu iki beyit benzeri için bk.: *Mesnevî*, V/281^a, by. 938-939, (V/165)

² Bk.: *Ârâf*, 7/14-15.

³ *Mesnevî*, V/279^{a-b}, by. 765-779, (V/139-140).

⁴ *Mesnevî*, V/281^{a-b}, by. 940-961, (V/165).

nefsinin ve düşmanı olan şeytanın tuzaklarını iyi tanımalı, onlara düşmemelidir. Bu tuzakların en gizlileri ise şehvetten kaynaklanır. Şehvet-perestlik insanın kalbini sağır ve kör eder.

Böylece, Mevlânâ'ya göre İbrâhîm peygamberin dört kuşu kesmesindeki hikmete bir nebze de olsa temas etmiş bulunuyoruz. Görüldüğü gibi, aslında Mevlânâ'nın bu kuşlarla, ya da başka bir deyişle "kuşlardan dört tânesini al ve onları yanında topla" âyeti ile ilgili izahları bizim buraya iktibas ettiğimizden çok daha fazladır. Mevlânâ'nın, *Mesnevî*'nin beşinci cildini bu âyetin şerhine ve bu kuşlara ayırdığını söylemek pek yanlış olmaz. Zîrâ bu ciltte anlatılan hikâye ve yorumlar hep bu kuşların temsil ettiği, nefsin kötü ve bir an önce defedilmesi gereken vasıfları ile ilgilidir. Bu dört kuşun şahsında nefsin kötü huyları anlatılır ve müridlere bu huylardan kurtulma çâreleri izah edilir. Gerçekten de, bâzı müfessirlerin "gaybı taşlama ve emek ve zamânı boş yere harcama" dedikleri bir konu Mevlânâ'da eşsiz bir yorum ve bakış açısıyla nefis tezkiyesi ve kalp tasfiyesi için mükemmel bir malzeme oluşturmuştur.